

Straipsniai

GYVENIMO FILOSOFIJA IR LITERATŪRA

Rita Tūtlytė

Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros docentė

Gyvenimo filosofijos sampratos

Sąvoka *gyvenimo filosofija* vartojama ke- liomis reikšmėmis. Plačiaja prasme *gyve- nimo filosofija* suprantama kaip visų laikų pasaulio filosofų (nuo Konfucijaus iki da- barties autorių) mintijimas apie gyvenimą. Ji siejama su ontologija ir fenomenologija; kritine kasdienybės teorija, psichologija, tibetiečių kasdienybės psichologija, asme- nybės saviugda, o šiuo metu ir su bioetika.

Siaurąja prasme *gyvenimo filosofija* – XIX a.–XX a. pirmosios pusės Vakarų filosofijos atšaka, siejama su konkrečiais vardais (Friedrichas Schlegelis, Arturas Schopenhaueris, Friedrichas Nietzsche, Wilhelmas Dilthey, Henri Bergsonas, Oswaldas Spengleris, Georgas Simmelis, Ludwigas Klagesas, Hermannas Grafas Keyserlingas, Ortega y Gassetas ir kt.) ir konkrečiomis jų idėjomis. Ši Naujųjų laikų gyvenimo filosofija formuojasi XIX a., ro- mantizmo epochoje, tuo metu, kai stiprėja antropocentrinė orientacija, kai nebe kos- mosas ar būties pagrindai, o individas vis labiau tampa mąstymų centru. Naujųjų lai- kų gyvenimo filosofija siejasi su sistemi- ne filosofija, su šiuo metu išryškėjusiomis mokslo kryptimis – sociologija, psichoa-

nalize, antropologija, civilizacijų teorija, kultūros filosofija. Tyrinėtojas Ferdinan- das Felmannas skiria du jos etapus: XIX a. romantizmo ir XIX–XX a. ribos etapą¹.

Romantinė gyvenimo filosofijos epocha

Naujųjų laikų gyvenimo filosofijai pa- grindus padeda romantikai. Modernusis XIX a.–XX a. pradžios menas, ypač daug idėjų sėmėsis iš romantikos, iškėlė ir gy- venimo filosofijos aktualumą. Gyvenimo filosofijos sąvoka, psichologinio romano autoriaus Karlo Philipo Moritzo pavarto- ta 1781 metais aforistinio stiliaus kūrinyje *Samprotavimai apie gyvenimo filosofiją*², vėl iškyla F. Schlegelio darbuose. 1808– 1928 metais Vienos universitete Schlege- lis skaito ciklą „Paskaitos apie gyvenimo filosofiją“, kuriame ginčijasi su Hegelio abstraktaus galvojimo tuštuma; gyvenimo filosofiją Schlegelis supranta kaip visiškai kitonišką filosofavimo būdą. Priešinda- masis racionalizmui ir susidomėjęs indų,

¹ Ferdinand Felmann, *Lebensphilosophie. Elemente einer Theorie der Selbsterfahrung*, Reinbeck bei Ham- burg: Rowohlts Enzyklopedie, 1993, 27.

² Ibid., 28.

kinų filosofija, ankstyvuosiuose darbuose gyvenimo filosofija jis vadina vidinio gyvenimo filosofiją. Vėliau sąvoką išplečia – gyvenimo filosofija jam reiškia „vidinio patyrimo teoriją, kylančią iš „gyvenimo jausmo“³. Gyvenimo filosofijos objektas, anot Schlegelio, yra ne kas kita kaip tai, ką kiekvienas atpažįsta esant savo patyrimu. Schlegeliui gyvenimo filosofija yra gyva, paslanki filosofija ir nereikalauja ypatingo metodo. Kaip tik čia jis mato gyvenimo filosofijos skirtumą nuo universitetinės filosofijos. Gyvenimo filosofija vengia abstraktaus ir sunkiai suprantamo kalbėjimo.

Kita tema, ypač būdinga Naujųjų laikų gyvenimo filosofijai, – buržuazinės moralės kritika. Schlegelis priešinasi tuomet paplitusiai pažiūrai, kad meilė nesuderinama su vedybomis. Jis kalba apie vyriškumo ir moteriškumo saiką, siekia susieti jutiminę ir dvasinę meilę, nes būtent meilėje gyvenimas išsiskleidžia kaip jutimiškumo ir dvasingumo vienybė⁴. Šios trys temos (gyvenimo filosofijos sąvoka, dėmesys indų filosofijai ir romantinis, psichologistinis filosofavimas apie meilę ir vedybas) susieja Schlegelį su pagrindine gyvenimo filosofijos vaga.

Kitas filosofas, A. Schopenhaueris, gyvenimo filosofijos sąvokos nevaržo, bet savo idėjomis apie patį gyvenimą daro didelę įtaką gyvenimo filosofijos atstovams. Susidomėjęs senovės upanišadų filosofija ir mistika, sekdamas Antikos filosofais Platonu ir Aristoteliu, Schopenhaueris filosofiją (ir gyvenimą) grindžia nuostabos

patyrimu. Jo nuomone, jokia kita esybė, išskyrus žmogų, kuriam mirtis yra esminis patyrimas, nesistebi sava būtimi. Šias mintis, anot K. Alberto, vėliau perims Maxas Schehleris ir Martinas Heidegeris⁵. Knygoje *Gyvenimo išminties aforizmai* Schopenhaueris vartoja *gyvenimo išminties* sąvoką. Mąstymus grindžia literatūros, visuomeninio gyvenimo pavyzdžiais – Cicerono kalbų, Petrarkos, Angelo Silesijaus, Horacijaus, Senekos, Johano Wolfgango Goethe's kūriniių ištraukomis; knygą konstruoja panašiai į Aurelijaus Augustino apmąstymų rinkinį *Išpažinimai*. Iš esmės mąsto iš literatūros. Schopenhaueris kelia idėją, kad laimė nepriklauso nuo kintančių aplinkybių, o labiausiai priklauso nuo subjektyvios tikrovės: „Objektyvioji dabarties ir tikrovės pusė yra lemties rankose ir todėl kinta; subjektyviają sudarome mes patys, todėl iš esmės ji pastovi. [...] Tai gi matome, kad mūsų laimė tvirtai susijusi su tuo, kas mes *esame*, su mūsų individualybe, nors dažniausiai atsižvelgiama tik į mūsų likimą – tik į tai, ką mes *turime* arba kuo *esame laikomi*.“⁶ Autorius įtaigauja mintį apie tai, kad laimė yra pačiame žmoguje, o ne už jo, ne išoriniame pasaulyje, todėl svarbiausia žmogui esą jo gebėjimų ugdymas. Remdamasis Antikos mąstytojais Schopenhaueris kalba apie tekantį laiką kaip gyvenimo esmę, saiko jausmą kaip laimingo gyvenimo pagrindą, išmintingą pasitikėjimą vykstančiu gyvenimu. Aprašo gyvenimo tėkmę ir žmogaus amžiaus kismą (jaunystė – senatvė), jo nulemtą santykio su pasauliu keitimąsi.

³ Karl Albert, *Lebensphilosophie. Von der Anfängen bei Nietzsche bis zu ihrer Kritik bei Lukács*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1995, 21.

⁴ Ibid., 26, 27.

⁵ Ibid., 31.

⁶ Arthur Schopenhauer, *Gyvenimo išminties aforizmai*, Vilnius: Tyto Alba, 2007, 14–15.

Knygoje *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* Schopenhaueris mato gyvenimą kaip kančios vietą, aiškina moralės požiūriu. Su gyvenimo filosofija taip pat sietina Schopenhauerio sąvoka „valia gyventi“ (noras, troškimas gyventi). Ji, anot jo, yra aklas poreikis, būdingus ir neorganinei, ir organinei gamtai; pastarosios dėsniai reiškiasi mūsų pačių vegetatyvinėje plotmėje. „Todėl užuot sakę *valios teigimas*, galėtume sakyti *kūno teigimas*.“⁷ Anot Schopenhauerio, visiškai tas pats, ar sakyti „valia“, ar sakyti „valia gyventi“. Tad Schopenhauerio sąvoka „valia“ labai glaudžiai susijusi su sąvoka „gyvenimas“. Šios Schopenhauerio mintys turėjo ypač stiprių postūmių naujajai gyvenimo filosofijai plėtotis.

Gyvenimo filosofijos pradininku laikomas ir prancūzas Jeanas-Marie Guyau'as. Autorius būtų vadina gyvenimu. Būtis, anot jo, visada yra toji pati, bet ji nėra sustingusi, nes kas akimirka randasi ir nyksta. Šia prasme ji yra gyvenimas⁸. Guyau'aus studijos apie laiką turėjo įtakos Bergsonui ir Nietzsche'ei. Jis labiausiai išplėtojo moralės filosofiją ir meno filosofiją. Gyvenimo tikslas esąs jo vidinio intensyvumo stiprėjimas; o moralės tikslas – pusiausvyra tarp egoizmo ir altruizmo, pastangos nugalėti egoizmą altruizmu.

Modernioji gyvenimo filosofijos epocha

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje plėtotis *gyvenimo filosofiją* pastūmėjo ne tik romantinė gyvenimo filosofija, bet ir bendras visuomenės susidomėjimas gyvenimo

mo problematika. XX a. Europa naujojo amžiaus akivaizdoje susikaupia prie žmogaus gyvenimo, jo esmės, vertės klausimų. Visas gyvenimo sritis persmelkia labai sustiprėjęs gyvenimo jausmas. *Gyvenimo filosofija* kaip filosofijos teritorijos reiškinys (mokslas) sudaro tik mažą dalį XX a. pirmojoje pusėje populiarių mintijimų apie gyvenimą. K. Albertas sako: „Tokių mintijimų apie gyvenimą pilnas XX a. menas, teologija, pedagogika, filosofija, bendroji visuomeninė mintis ir elgesys“ ir cituoja Ernstą Robertą Curtiusą: „Visi originalūs filosofijos ir poezijos kūriniai, pasirodę XX a. pirmajame–antrajame dešimtmetyje, vartojo žodį *gyvenimas*.“⁹ Minėtini kūriniai: Stefano George's *Gyvenimo kilimas*, Hugo von Hofmansthalio *Išorinio gyvenimo baladė*, Maurice'o Maeterlincko *Bičių gyvenimas* ir t. t. Gyvenimo filosofavimas, atsisakęs spekuliacijų, prisiėmęs gyvenimo patirties, jutimiškumo refleksiją, atitiko moksluose bei menuose kilusį poreikį laisvai ir kūrybingai svarstyti gyvenimo problematiką. Poveikis buvo abipusis: nefilosofų mintys apie gyvenimą skatino ir *gyvenimo filosofijos* kaip filosofijos srities formavimąsi; savo ruožtu filosofai stipriai veikė visuomeninę mintį, turėjo daug įtakos meninei (poetinei) „gyvenimo filosofijai“ susiformuoti; kartu abi šios sritys veikė paties gyvenimo praktiką, gyvenimo būdą.

Moderniosios gyvenimo filosofijos turinys

Gyvenimo filosofijos pagrindas – gyvenimo svarstymas, pagrindinė jos sąvoka –

⁷ Ibid., 454.

⁸ Karl Albert, op. cit., 45.

⁹ Ibid., 7.

gyvenimas. Moderniųjų gyvenimo filosofų darbuose svarbiausias dalykas – išvalgus antikinių ir romantinių idėjų peržiūrėjimas XX a. pradžios mokslo atradimų ir idėjų požiūriu. Naujosios gyvenimo filosofijos idėjos kilo XIX a. gamtos mokslų suklestėjimo laiku. Charles'o Darvino teorija (*Rūšių atsiradimas*, 1859), iškeldama į paviršių biologiskumą, gyvybės raidos klausimą, paveikia šia linkme visuomenės mąstymą, lemia daugelį to laiko kultūros, meno teorijų. Gyvenimo filosofijos idėjos kyla iš pasipriešinimo darvinizmui; kita vertus, siejasi su įvairiomis evoliucijos (Herbertas Spenseris), raidos, kismo teorijomis, vitalizmo / neovitalizmo sampratomis.

Gyvenimo filosofija sietina su nuo romantizmo laikų stiprėjančiu asmenybės laisvėjimu, asmens klausimo nukreiptumu į jo paties gyvenimo klausimą, dėmesiu individualiam – nepakeičiamam ir vieningam – gyvenimui. Gyvenimo filosofijos teritorija – **biologika, vitalizmas, iracionalumas, psichologizmas, paslaptis, Rytų ir Antikos išmintis, monistinė pasaulėvoka, gyvenimo kaip nuolatinio tapimo, kitimo idėja, laiko ir trukmės aiškinimai**.

Albert'o nuomone, „gyvenimo filosofija nėra vieninga kryptis, kaip ir neokantizmas ar fenomenologija; ji nesukūrė jokios mokyklos (išskyrus gana uždara W. Dilthey'aus mokyklą). Dauguma jos atstovų buvo kraštutiniai individualistai, vienišiai, keistuoliai. Daugelis jų priešinosi apibūdinimui „gyvenimo filosofai“ ir mieliau pabrėžė savarankiskumą“¹⁰. Pagrindiniu gyvenimo filosofijos bruožu laikomas jos

antiakademiškumas, priešinimasis universitetinei filosofijai kaip dėstomajam dalykui („specialistų filosofijai“), loginėms pažinimo teorijoms, pozityvistiniams tyrimėjimams. Pagrindiniai gyvenimo filosofijos atstovai – akademinio darbo nedirbę (arba atsisakę) eseistai, rašytojai, filosofijos mokytojai, pasižymėję mąstymo laisvumu, asmenišku požiūriu. Jie kalba apie filosofavimo laisvę, „išradinėja“ tyrimo sritis ir sąvokas. Kai kuriuos jų rimti akademiniai filosofai tuo laiku apšaukė diletantais. Nutraukdami universitetinės filosofijos tradiciją gyvenimo filosofai laikėsi antiracionalistinių pozicijų. Jie teigė, kad sąvokos užmuša reiškinių, redukuoja prieštarinę gyvenimo pilnumą ir judrumą¹¹. Gyvenimo filosofijos atstovams būdingas laisvas, nesisteminis mąstymas apie įvairias gyvenimo sritis. Filosofinio apmąstymo temomis tampa senosios filosofinio mąstymo temos – laikas, mirtis, meilė, gamta, dievas; kartu įtraukiamos naujos, išsikristalizavusios naujųjų mokslų teritorijose: lytis, mada, koketavimas, nuotykis¹².

Naujųjų laikų gyvenimo filosofija – aki-vaizdus modernybės įsiveržimas į senąją filosofinę sistemą: gyvenimo filosofai laužo senas sisteminės filosofijos nuostatas ir normas, pirmenybę teikia ne sistemai, o asmenybei, asmeniškai interpretacijai.

Moderniosios gyvenimo filosofijos autoritetai

Minėti romantizmo epochos autoriai laikomi moderniosios gyvenimo filosofijos pradininkais, „paruošėjais“, o suformavo

¹¹ *Das Fischer Lexicon, Literatur*, Bd. 2, Fischer Taschenbuch Verlag, 1009.

¹² Karl Albert, op. cit., 11.

¹⁰ Karl Albert, op. cit., 9.

ją F. Nietzsche, W. Dilthey, H. Bergsonas, G. Simmelis.

Dilthey imasi atskirti gamtos ir dvasios mokslų metodus. Jis teigia, kad gamtos mokslai turi objektą prieš-savę ir imasi jį pažinti, o dvasios mokslams būdingas *išgyvenimas*. Šią sąvoką autorius aiškina psichologiškai ir fenomenologiškai.

Nietzsche ir Bergsonas daro ryškų anti-darvinistinį minties posūkį – iškelia sąmonės ir intuicijos idėjas. Ypač populiaru tapo Bergsono *intuicijos* teorija. Bergsonas išskyrė du žmogaus pažinimo būdus: intelektą ir intuiciją. Intelektas, anot filosofo, tarnauja gamtos mokslams, o intuicija yra filosofinio pažinimo būdas. Bergsonas teigė, kad pozityviųjų mokslų veikla yra analizė, susidedanti iš to, kad savo objektą tyrėjas traktuoja kaip žinomų elementų sandą, bando daiktą išreikšti kuo nors, kas nėra jis pats. Tad kiekviena analizė yra vertimas į simbolius. O metafizikos instrumentas esanti intuicija – intelektualaus įsijautimo į vidurybę rūšis. Tai – priemonė tikrovę suvokti absoliučiai, galimybė įterpti save į ją be vertimo ir simbolinio vaizdavimo, be jos atžvilgiu prisiimto požiūrio. Tai kelias, esantis už minties – betarpiško išgyvenimo kelias. Laiką ir erdvę galima išmatuoti kvantitatyviai, o sielos gyvenimo poreikių – ne. Erdvėje viešpatauja buvimas vienas greta kito, laike – vienas po kito, o sieloje – vienas kitame.

Bergsonas gyvenimo jėgą laiko *elan vital*, kuri ryški augalų, žvėrių prigimtyje. Žmoguje – dėl instinktų praradimo – ji virsta mintimi. *Instinktas* laikomas ne žemesniojo supratimo forma, bet visiškai skirtingu gebėjimu, – jo pažinimo priemonės yra „simpatija“, nuojauta; o menininko asmenybėje jis pasireiškia kaip *intuicija*.

Atliepdamas reliatyvumo teorijas, Bergsonas plėtoja laiko ir *trukmės* teorijas, teigdamas, kad gyvenimo esmė yra laikas.

Realu yra ta trukmė, kuri graužia daiktus ir palieka juose savo dantų žymes. Jei viskas egzistuoja laike, viskas vidujai kinta, ir ta pati konkreti realybė niekada nepasikartoja [...]. Taigi intelektas, sutelkęs dėmesį į tai, kas kartojasi, užsiėmęs vien tuo, kad suldytų tokį patį su tokiu pačiu, nusigręžia nuo laiko vizijos. Jis bjaurisi takumu ir užtat sustingdo viską. Mes *nemąstome* realaus laiko. Bet mes jį išgyvename, nes gyvenimas išsilieja už intelekto ribų. Mes jaučiame savo evoliuciją ir visų daiktų evoliuciją grynoje trukmėje, ir šis jausmas apjuosia intelektualinį vaizdinį miglota drigne, išnykstančia tamsoje.¹³

Tyrinėtojai pažymi, kad Bergsono darbuose matyti sąsają su meno filosofija¹⁴.

Gyvenimo filosofijos laukui priskiriami ir ideologai Oswaldas Spengleris, Ludwigas Klagesas, o Martinas Heideggeris, Maxas Schehlris, Edmundas Husserlis (ypač pabrėžę subjektą ir subjektiškumą) laikomi tiltais tarp gyvenimo filosofijos ir egzistencinės filosofijos¹⁵. Heideggeris nuo *gyvenimo* (jutiminio, patirtinio ir kintančio) dėmesį vėl perkelia į *būties* filosofiją, tačiau iš esmės priklauso gyvenimo filosofijai kaip jos analitikas ir jos idėjų skleidėjas, ypač didelį poveikį daręs J. Ortega y Gassetui.

Gyvenimo filosofijos tyrimai

Kultūros tyrinėtojai ilgą laiką gyvenimo filosofiją tapatino su ankstyvąja jos stadija,

¹³ Henri Bergson, *Kūrybinė evoliucija*, Vilnius: Margi raštai, 2004, 62–63.

¹⁴ Egon Friedelell, *Kulturgeschichte der Neuzeit: die Krisis der europäischen Seele von der schwarzen Pest bis zum ersten Weltkrieg*, Beck's historische Bibliothek, 1996, 1390.

¹⁵ Ferdinand Felmann, op. cit., 33.

t. y. su XX a. pradžioje madingiausiais – Schopenhauerio ir Nietzsche's – vardais ir suvokė ją tik kaip iracionaliųjų pradų apraišką. Ši ankstyvoji gyvenimo filosofijos stadija nuodugniai išanalizuota kultūros istorikų. Kiek mažiau pažįstamas jos klasikinis laikotarpis, analizuojamas labiau kaip civilizacijų teorija, sociologija (G. Simmelis), o trečiasis jos etapas „priskiriamas“ egzistencinei filosofijai (egzistencializmui) kaip savaime aiškiam ir uždaram savyje dydžiui, nepabrėžiant Naujųjų laikų „gyvenimo filosofavimo“ pradžios. Egzistencializmas, išsirutuliojęs po gyvenimo filosofijos (ir iš jos), gyvenimo filosofiją „suvalgė“ ir uzurpavo XX a. minties teritoriją, bent jau literatūrologijoje labai akivaizdžiai.

Nutylėti gyvenimo filosofiją būta ir kitų priežasčių. Po Antrojo pasaulinio karo apie šią mąstymo linkmę kalbėti vengta, nes tendencingai manyta, kad gyvenimo filosofija lėmė nacionalsocializmo išsitvirtinimą Vokietijoje. Ją ypač kritikavo kairiosios pakraipos kultūrologai (György Lukács), prikišdami iracionalumą, neistoriškumą. Tad ir darbų, bent kiek giliau įtraukiančių gyvenimo filosofiją į kultūros reiškinių lauką, nėra daug.

Šiuo metu pastebimas gyvenimo filosofijos ir jos recepcijos renesansas. Karlo Alberto knyga *Gyvenimo filosofija (Lebensphilosophie)* pristato gyvenimo filosofijos istoriją nuo jos priešistorės iki jos kritikų ir apžvelgia autorius, nagrinėjančius šią temą. Ferdinandas Felmannas knygoje *Gyvenimo filosofija (Lebensphilosophie)* reiškinių pristato psichologiniu požiūriu ir susieja su savęs patyrimo teorija. Gyvenimo filosofiją jis aiškina kaip subjekto patyrimo

teoriją, teigdamas, kad gyvenimo filosofija klausia ne apie gyvenimo prasmę o apie patyrimų tikrovę. Rudolfas Walteris¹⁶ XX a. pradžios dvasinę situaciją analizuoja apimdamas gyvenimo filosofijos reiškinių.

Lietuvoje paskirus gyvenimo filosofijos klausimus svarstė A. Maceina ir daugelis XX a. pirmosios pusės nepriklausomos Lietuvos mąstytojų, netiesiai susijusių su bendru minties lauku. Emigracijos žurnale *Aidai* Vincas Vyčinas skelbia straipsnį „Vokiečių dabarties filosofija“, kuriame aptaria gyvenimo filosofiją ir egzistencializmą kaip pagrindines šiuolaikines filosofijos sroves Vokietijoje, susijusias su fenomenologinėmis nuostatomis. Autorius vaizdžiai suformuoja pagrindinį gyvenimo filosofijos principą: „gyvenimo filosofija teigia gyvą, išgyventą tikrovę – tikrovę sultingą ir su visomis savo spalvomis, abstrakcijų nenublukintomis. Žmogus nėra vien tik materija ar sukonstruota sąvoka, nėra vien tik mąstas, bet yra gyvenas ir veikiąs.“¹⁷ Pasitelkęs Ludwigo Klageso (gal ir Bergsono) idėjas, aiškina skirtumą tarp sąvokos „medis“ ir medžio vaizdo sąmonėje:

medis (kad ir konkretus) yra dvasios sukombinuotas abstrakcijų kompleksas, ištrauktas iš gyvos tikrovės ir izoliuotas savyje. Gi medžio „vaizdas“ yra vienkartinė, nepasikartojanti, išgyventa tikrovė su visa tai, kas yra prie jo – kūdra, pieva, dangum, garsais ir kvapais ir su visa ta vidine nuotaika, kurioje jis būna išgyventas ir kuri vėl savo ruožtu nėra atplėšiama nuo prieš ją buvusių nuotaikų, kaip kad

¹⁶ Rudolf Walter, *Nietzsche-Jugendstil-Henrik Mann. Zur geistigen Situation der Jahrhundertwende* (Münchner germanistische Beiträge, Bd. 17. Hrsg. von Werner Betz und Hermann Kunisch), München: Fink Verlag, 1976.

¹⁷ Vincas Vyčinas, „Vokiečių dabarties filosofija“, *Aidai*, 1948, 11, 87.

šis vaizdas vėl nėra atplėšiamas nuo prieš jį plaukusių vaizdų.¹⁸

Autorius pateikia bendrą gyvenimo filosofijos, psichoanalizės ir kultūros filosofijos lauką. XX a. antrosios pusės Lietuvoje sovietmečiu gyvenimo filosofijos klausimą filosofijoje netiesiogiai yra palietę Arvydas Šliogeris, Arūnas Sverdiolas; Latvijoje – Mara Rubene. Literatūroje apie kūrėjų sąsajas su gyvenimo filosofija yra užsiminę Vytautas Kubilius, Kęstutis Nastopka, Viktorija Daujotytė, Ramutis Karmalavičius. Šiuo metu filosofijos istorikų darbuose stiprėja paskirų gyvenimo filosofijai priskiriamų autorių (Bergsono, Nietzsche'ės, Simmelio) recepcija, literatūrologijoje grįžta dėmesys XX a. pradžiai.

Literatūrinė gyvenimo filosofija

Straipsnio pradžioje užsiminta apie bendrąją gyvenimo filosofijos nuostatą filosofuoti neakademiškai, atsipalaiduoti nuo universitetinės filosofijos. Ferdinandas Felmannas teigia, kad gyvenimo filosofija turi turtingesnių ir judresnių mąstymo formų nei formalioji logika¹⁹. Ši gyvenimo filosofijos savybė leido jai išplisti toli už filosofijos dalyko ribų, ypač ją suartino su menu. Gyvenimo filosofijos atstovai – arba filosofai menininkai (Nietzsche, Schopenhaueris, Kierkegaardas), arba menininkai filosofai (Fiodoras Dostojevskis, Raineris Maria Rilke). Daugelį idėjų šiai filosofijos šakai pasiūlo pati literatūra. Rilke's idėjas (ir meninius vaizdus) apie gyvenimą ir būti toliau tęsia ir artimai joms atitaria M. Heidegeris. Gyvenimo filosofijos lauke rašo

Robertas Musilis, Hermannas Hesse, Thomas Mannas, Marcelis Proustas.

Literatūrologiniame darbe labiausiai domina ne pačios filosofijos „atspaudas“ literatūros kūrinyje, o vienos ar kitos idėjos vyravimas poetiniuose tekstuose, meniniuose judėjimuose. Tad gyvenimo filosofija svarbi tais aspektais, kuriais ji bus radusi atgarsį menininkų darbuose. Meninės „gyvenimo filosofijos“ tyrinėjimas reikalauja išeiti už sisteminės filosofijos istorijos ribų ir taip pat įtraukti į matymo lauką „gyvenimo filosofiją“ plačiąja prasme. Tyrinėtinai ne gyvenimo filosofijos atšvaitai literatūroje (arba ne tik jie), o pati meninė gyvenimo filosofija. Neteisingiausia būtų bandyti literatūroje ieškoti „tikslų“ gyvenimo filosofijos mąstytojų (Nietzsche's, Schopenhauerio, Dilthey'aus, Huserlio, Bergsono) idėjų atspindžių. Svarbu tyrinėti tai, kaip rašytojai aiškina gyvenimą, kaip „gyvenimas“ atsiveria kūrinyje. Svarbu į kūrinių žiūrėti ne „kaip į [...] *tiksliausia* kokios nors pirminės realybės fiksaciją, [...] adekvačiausiai užprotokoluotą pirmąją fenomeną“, – sako V. Butkus²⁰. Literatūra gali klausti panašių klausimų kaip ir filosofija, gali bandyti į juos atsakyti, gali klausti ir tokių dalykų, kuriuos apėjo gyvenimo filosofai eseistai.

Kaip kalbame apie literatūrinį egzistencializmą, panašiai galime mąstyti ir apie meninę gyvenimo filosofiją literatūroje.

XX a. pradžios idėjas skirtingai išreiškia įvairios meno srovės; simbolizmas, jugendas (*art nouveau*, secesija), neoromantizmas. Jos didele dalimi viena kitą

¹⁸ Ibid., 89.

¹⁹ Ferdinand Felmann, op. cit., 9.

²⁰ Vigmantas Butkus, „Pastabos apie tarpdisciplinines literatūros studijas Lietuvoje“, *Literatūra*, 2000, 39–42 (1), 35.

dubliuoja, pridengia – yra neatskiriama susipynusios; jose svarbi monistinė pasaulėžiūra, madinga Rytų „gyvenimo filosofija“, mistika; aktyvinamas intuityvistinis, psychologizuojantis, mitologinis požiūris (Maurice'o Maeterlinko, Knuto Hamsuno, Augusto Strindbergo, Henriko Ibseno). Labai svarbi tampa bergsoniškoji laiko kaip tėkmės ir trukmės tema. Schopenhaueris, Nietzsche, Bergsonas, Vladimiras Solovjovas laikomi ir gyvenimo filosofijos, ir simbolizmo pradininkais.

Nuo XIX a. pabaigos vis labiau ryškėja dvejopo požiūrio į gyvenimą sandai: iš dalies pesimistinė (Schopenhauerio), ir optimistinė (antišopenhaueriškoji) gyvenimo filosofija. Randasi poreikis svarstyti gyvenimą kaip pesimizmo šaltinį ir gyvenimą kaip grožio formų, džiaugsmo, gamtiškumo šaltinį. Literatūroje šiai skirčiai lygiagrečios dekadentiškoji (gamtiškumo išsigimimo) ir jugendo (jaunystės, gyvenimo džiaugsmo, gyvybės rato) meninės tendencijos. Vitalizmas pagrįstas žmogaus gyvenimo kaip biologinio proceso samprata. Šią idėją skleidusio jugendo (*art nouveau*, secesijos) stiliuje daugiausia dėmesio skiriama gyvenimo kaip gyvybės augimo, brendimo procesui, žmogaus ir gamtos vienovei. Jugendas, emblemiškai išreikšdamas vitalistines idėjas, sudaro esminę ankstyvojo gyvenimo filosofijos dalį, įsilieja į gyvenimo filosofavimą.

Kaip teigia V. Daujotytė, iš „gyvenimo filosofijos“ į lyrinę kūrybą perėjo filosofavimo kaip intelektualinės aistros linija²¹.

²¹ Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, 45.

Atsirado ir visai priešingas dalykas – pojūčiais suvokiamo gyvenimo refleksija, *pojūčių* fiksavimas, vertinimas, t. y. jutimiškai besireiškiančio gyvenimo stebėjimas ir pats jutimiškai besireiškiančio gyvenimo klausimas. Gyvenimo – mįslės, iracionalių gyvenimo pradų svarstymas.

Išvados

Filosofijos istorijos darbuose gyvenimo filosofijos refleksija yra matoma; aptariant XX a. pirmosios pusės reiškinius literatūrologijoje tokio pagrindo lyg ir trūksta – jie nusakomi paskiromis kultūrinėmis, filosofinėmis idėjomis, meninėmis programomis. Lieka neapibrėžtas santykis su bendrąja žmogaus problematika, stipriai veikusia XX a. pradžios meną.

Tiriant lietuvių literatūrą ir ieškant XX a. pirmąją pusę vienijančių idėjų, verta atsižvelgti į gyvenimo filosofijos reiškinį, nes tikėtina, kad jis sudaro kūrinių problemų branduolį. XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje besiformuojanti kultūros filosofija, etnologiniai, sociologiniai, istoriniai tyrinėjimai susisiečia su bendra europine tendencija – domėjimusi visomis žmogaus gyvenimo sritimis. Į meninės gyvenimo filosofijos lauką įtrauktina ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Juozo Tumo-Vaižganto, Šatrijos Raganos, Jurgio Savickio proza, ir ketvirtąjo dešimtmečio neoromantikų (Bernardo Brazdžionio, Salomėjos Nėries, Jono Aisčio, Antano Miškinio), ir jaunųjų egzistencialistų – Vytauto Mačernio, Alfonso Nykos-Niliūno – poezija.

LEBENSFILOSOPHIE UND LITERATUR

Rita Tūtlytė

Zusammenfassung

Im Beitrag wird die Auffassung von der Lebensphilosophie sowie ihre Beziehungen zur Soziologie, Psychoanalyse, Anthropologie u. a. besprochen, sowie die wichtigsten Vertreter und Ideen der Lebensphilosophie vorgestellt.

Den Schwerpunkt der Untersuchung bilden die moderne Lebensphilosophie und die Literatur der Moderne, sowie deren gemeinsame Grundlage – das gewandelte Lebensgefühl, die anthroposophischen Denkmuster, ein freies Denken, die naturwissenschaftlichen Entdeckungen, die das Problem der Deutbarkeit / Nichtdeutbarkeit (also des Geheimnisses) des Lebens aufgeworfen haben.

Man geht davon aus, dass sich ein gemeinsames Feld der Denker und Schriftsteller gebildet hat, dessen spezifisches Merkmal ein intensiver Ideenaustausch war.

Es wird folgender methodologischer Grundsatz betont: Man soll in der Kunst nicht nach "genauen" Spiegelungen der Lebensphilosophie suchen, sondern die Konturen der dichterischen Lebensphilosophie nachzeichnen.

Es wird vorausgesetzt, dass bei der Forschung der litauischen Literatur der ersten Hälfte des 20. Jh. die Lebensphilosophie als eine wichtige Grundlage der Ideen der Moderne berücksichtigt werden soll.

Gauta 2008 10 24

Priimta publikuoti 2008 11 11

Autorės adresas:

Lietuvių literatūros katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius

El. paštas: rita.tutlyte@flf.vu.lt